

УДК 81'374

UDC 81'744

АЎТАРСКІ ДЫСКУРС У МЕГАСТРУКТУРЫ БЕЛАРУСКІХ СЛОЎНІКАЎ ЛІНГВІСТЫЧНЫХ ТЭРМІНАЎ

AUTHOR'S DISCOURSE IN MEGASTRUCTURE OF BELARUSIAN DICTIONARIES OF LINGUISTIC TERMS

Д. В. Дзятко,

кандыдат філалагічных навук, дацэнт, загадчык
кафедры мовазнаўства і лінгвадыдактыкі
Беларускага дзяржаўнага педагагічнага
ўніверсітэта імя Максіма Танка

D. Dzyatko,

PhD in Philology, Associate Professor,
Head of the Department of Linguistics and
Linguodidactics, Belarusian State Pedagogical
University named after Maxim Tank

Паступіў у рэдакцыю 05.05.20.

Received on 05.05.20.

Артыкул прысвечаны сістэматызацыі тыпаў аўтарскага дыскурсу ў лінгвістычнай тэрмінаграфіі. Аб'ектам даследавання паслужылі тлумачальныя і перакладныя слоўнікі лінгвістычных тэрмінаў, апублікаваныя ў Беларусі ў XX–XXI ст. Вылучаюцца асноўныя кампаненты мегаструктуры слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў: прадмова, кіраўніцтва па карыстанні, спіс скарачэнняў, алфавіт(-ы), корпус, граматычныя дадаткі, паказальнікі, літаратура, змест. Абгрунтоўваецца ідэя, што ў якасці аўтарскага лексікаграфічнага дыскурсу можна разглядаць прадмову і кіраўніцтва па карыстанні. Прапануецца выснова, што ў тэрмінаграфіі аўтарскі дыскурс мае суб'ектыўны характар, вызначаецца сітуацыйнасцю і арыгінальнасцю. У структуру прадмоў найбольш часта ўключаюцца інтрадуктыўны, рэтраспектыўны і камунікатыўны блокі інфармацыі.

Ключавыя словы: беларуская лексікаграфія, тэрмінаграфія, тэрміналагічны слоўнік, гісторыя лексікаграфіі, гісторыя тэрмінаграфіі, слоўнікавы артыкул, мегаструктура.

The article is devoted to systematization of types of author's discourse in linguistic terminography. The objects of the research are explanatory and translation dictionaries published in Belarus in the XX–XXI centuries. It singles out the main components of megastructure of dictionaries of linguistic terms: introduction, instruction on using, list of abbreviations, alphabet(s), corpus, grammatical additions, indices, references, contents. The article substantiates the idea that introduction and instruction on using can be considered as author's lexicographic discourse. It offers the conclusion that in terminography author's discourse has subjective character and is defined by situationality and originality. The structure of introduction most frequently includes introductive, retrospective and communicative blocks of information.

Keywords: Belarusian lexicography, terminography, dictionary of terms, history of lexicography, history of terminography, dictionary article, megastructure.

Уводзіны. Праблемамі тэорыі структурнай арганізацыі матэрыялу ў лексікаграфічных выданнях лінгвісты пачалі займацца ў другой палове XX ст. Несумненную навуковую вартасць для развіцця тэорыі лексікаграфіі ўяўляюць фундаментальныя работы *R. R. K. Hartmann, F. J. Hausmann, B. Svensén*, у якіх апісваюцца асноўныя этапы працэсу ўкладання слоўніка, акрэсліваюцца найважнейшыя метады лексікаграфавання, разглядаюцца структурныя асаблівасці слоўнікаў і паслядоўнасць размяшчэння інфармацыйных зон у слоўнікавым артыкуле [1], вырашаюцца праблемы тыпалагізацыі лексікаграфічных выданняў, прапануецца агляд гісторыі стварэння слоўнікаў [2–4]. Разам з тым асаблівасці пабудовы аўтарскага тэксту ў агульнай структуры слоўнікаў, наколькі нам вядома, не былі прадметам спецыяльных навуковых даследаванняў ні ў замежнай, ні ў айчынай лінгвістыцы. Аўтарскі тэкст (прадмовы, кіраўніцтва і інш.) звычайнымі карыстальнікамі і нават прафесійнымі лінгвістамі нярэдка ўспрымаецца як факультатыўная частка слоўніка, якая выконвае пераважна прадстаўнічыя функцыі. На наш погляд, такі падыход з'яўляецца аб'ектыўным, паколькі менавіта ў аўтарскім тэксце вызначаецца сістэма метастандартаў лексікаграфічнага выдання.

Асноўная частка. *Мегаструктура*, або рамачная структура, – парадак арганізацыі асноўных структурных кампанентаў слоўніка.

Відавочна, што паняцце *мегаструктуры* дастасавальнае толькі да аўтаномных выданняў: мегаструктура пераважна большасці інкарпараваных слоўнікаў зводзіцца да корпуса моўных адзінак.

Канкрэтныя элементы мегаструктуры залежаць ад наступных фактараў:

- тып слоўніка – перакладны vs. тлумачальны;
- прызначэнне слоўніка;
- адрасат слоўніка;
- аўтарская канцэпцыя;
- паліграфічныя (тэхнічныя) магчымасці выдавецтва і інш.

Перакладныя слоўнікі могуць мець і дадатковыя аспекты для аналізу:

- аўтары частак;
- тытульная мова выдання;
- мова афармлення;
- адпаведнасць назвы слоўніка назвам яго структурных частак і інш.

Для большасці агульнамоўных слоўнікаў характэрная наступная мегаструктура: папярэдні тэкст, корпус (асноўны кампанент слоўніка), заключны тэкст.

Да папярэдняга тэксту прынята адносіць прадмову, правілы карыстання слоўнікам, спіс скарачэнняў, граматычны (фанетычны) нарысы. Апошні кампанент побач з разнастайнымі дадаткамі, спісамі, індэксамі можа ўключацца ў заключэнне. Часам у спіс кампанентаў мегаструктуры дадаецца таксама назва слоўніка і яго супер-

вокладка [5], што, праўда, больш характэрна для замежнай навуковай і выдавецкай практыкі.

Беларускія слоўнікі лінгвістычных тэрмінаў, апублікаваныя да 1990-х гадоў, не вызначаюцца асаблівай разнастайнасцю мегаструктуры і характарызуюцца дастаткова стандартным наборам структурных кампанентаў. І перакладныя, і тлумачальныя, і рээстравыя слоўнікі, як правіла, уключаюць аўтарскую прадмову і корпус (тлумачэнне тэрмінаў, пераклад тэрмінаў з мовы А на мову Б, пералік тэрмінаў). У асобных выпадках дадаецца таксама індэкс [6], змест [7; 8] і спіс скарачэнняў [9].

Некаторая структурная разнастайнасць у беларускай лінгвістычнай тэрмінаграфіі звязана са з'яўленнем перакладных тэрміналагічных слоўнікаў, падрыхтаваных сумесна з польскімі і ўкраінскімі калегамі [10–13].

Разам з тым даводзіцца канстатаваць, што ў цэлым беларускія слоўнікі лінгвістычных тэрмінаў з'яўляюцца дастаткова простымі паводле сваёй рамачнай структуры. Гэта звязана, відаць, як з канкрэтна-гістарычнымі ўмовамі іх падрыхтоўкі, так і з арыентацыяй аўтараў на пэўную аўдыторыю.

У тым або іншым спалучэнні ў мегаструктуру слоўнікаў могуць уваходзіць наступныя кампаненты:

- аўтарская прадмова;
- кіраўніцтва па карыстанні;
- спіс скарачэнняў;
- алфавіт(-ы);
- корпус;
- граматычныя дадаткі;
- паказальнікі;
- літаратура;
- змест.

У якасці аўтарскага тэрмінаграфічнага дыскурсу мэтазгодна разглядаць толькі першыя два кампаненты – прадмову і кіраўніцтва па карыстанні.

Прадмова – уводны тэкст, частка слоўніка, якая папярэднічае асноўнаму тэксту (корпусу) і ўтрымлівае выклад аўтарскага падыходу да ўкладання слоўніка.

Любы слоўнік характарызуецца наяўнасцю пэўнай канцэпцыі, якая датычыцца яго тыпу, аб'ёму, глыбіні распрацоўкі разнастайных лексікаграфічных параметраў, г. зн. адбору слоў і аспектаў, якія інтэрпрэтуюцца ў слоўніку. Канцэпцыя слоўніка або імпліцытна заключана ў самой структуры слоўніка, або тлумачыцца экспліцытна ва ўводным артыкуле да яго [14, с. 458].

У тым ці іншым выглядзе аўтарскія прадмовы змяшчаюцца ў большасці слоўнікаў беларускіх лінгвістычных тэрмінаў: толькі два выданні пачынаюцца адразу са спіса скарачэнняў [15] або корпуса [16].

У адпаведнасці з задачамі і зместавымі асаблівасцямі ў тэксце прадмоў можна вылучыць некалькі блокаў, якія ў сваёй сукупнасці (або паасобку) фарміруюць змест прадмовы:

- рэтраспектыўны;
- перспектыўны;
- інтрадуктыўны;
- лігаментатыўны;
- камунікатыўны.

Інтрадуктыўны блок з'яўляецца абавязковым кампанентам у структуры прадмоў тэрмінаграфічных слоўнікаў (у адрозненне ад факультатыўных іншых блокаў) [7; 9–12; 17–27]. У ім акрэсліваецца мэта або асноўныя задачы слоўніка, кола яго адрасатаў, у агульных рысах апісваецца кампазіцыя выдання, характарызуецца аўтарскі калектыў і інш. Часам у прадмову інкарпаруюцца таксама сістэма памет, пералік матэрыялаў або крыніц слоўніка:

«Дадзены вучэбны дапаможнік прадназначаецца для студэнтаў розных спецыяльнасцей, што вучаюць курс “Рыторыка”, а таксама іншым асобам, якія імкнуцца авалодаць уменнямі публічнага выступлення.

Аснову слоўніка складаюць найбольш ужывальныя рытарычныя тэрміны. Матэрыял слоўніка размешчаны па алфавіце ў адпаведнасці з асноўнымі часткамі класічнай рыторыкі (“Інвенцыя”, “Размяшчэнне”, “Упрыгожанні маўлення”). Даецца азначэнне тэрмінам-паняццям, кароткія тэарэтычныя звесткі, маўленчыя ілюстрацыі.

Прапанаваны навучальны дапаможнік можа быць выкарыстаны студэнтамі-філолагамі, будучымі журналістамі і ўсімі жадаючымі авалодаць майстэрствам красамоўства» [19, с. 1].

Рэтраспектыўны блок (ад лац. *retrospectare* ‘погляд назад’) у тэксце прадмовы прадстаўлены звесткамі пра выпрацоўку і ўдасканаленне тэрміналогіі, гісторыю стварэння і значэнне папярэдніх выданняў, ход працы над дадзеным слоўнікам і інш.

Рэтраспектыўны блок можна вылучыць як у перакладных, так і тлумачальных слоўніках лінгвістычных тэрмінаў [6; 8; 9; 11; 26]:

«<...> У сувязі з развіццём беларускага мовазнаўства ўзнікае неабходнасць стварэння тлумачальнага слоўніка лінгвістычнай тэрміналогіі на беларускай мове. Увогуле такіх слоўнікаў існуе надта мала. Выданыя на рускай мове слоўнікі Н. Н. Дурнава (“Грамматический словарь. Грамматические и лингвистические термины”. М., 1924) і Л. І. Жыркова (“Лингвистический словарь”. М., 1945) з'яўляюцца бібліяграфічнай рэдкасцю, значна ўстарэлі і ахопліваюць далёка не поўнасцю лінгвістычную тэрміналогію (у слоўніку Н. Н. Дурнава – 273 тэрміны, у слоўніку Л. І. Жыркова – 214). Навейшым і больш поўным з'яўляецца выдадзены ў 1957 годзе на ўкраінскай мове “Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў” Е. В. Крацэвіча і Н. С. Радзевіч; ён уключае 675 тэрмінаў, аднак ён малавядомы і амаль не даступны беларускаму чытачу. Перакладзены з французскай мовы на рускую “Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў” Ж. Марузо (выдадзены ў 1960 годзе) разлічаны на моваведаў-спецыялістаў, даступны далёка не кожнаму чытачу, паколькі ілюстрацыйны матэрыял пададзены на замежных мовах, пераважна на французскай; слоўнік уключае ў сябе тэрміны не толькі лінгвістычныя, але і літаратурныя <...>» [9, с. 3–4].

Назіраецца двухбаковая сувязь: рэтраспектыўная прадмова з'яўляецца інтэнсіўнай па сваім навуковым характары, а інтэнсіўны навуковы тэкст у прадмове сведчыць пра яе рэтраспектыўнасць.

Зразумела, што інтэнсіўнасць тэксту прадмоў у розных выданнях розная. Так, у некаторых слоўніках адносна невялікія па аб'ёме прадмовы могуць сумяшчаць некалькі кампанентаў мегаструктуры. Найчасцей гэта інтрадуктыўныя па сваім характары прадмовы, якія ўключаюць элементы характарыстыкі слоўнікавага артыкула рознай ступені інтэнсіўнасці:

«Прапанаванае выданне слоўніка з'яўляецца вынікам працы, зробленай камандай супрацоўнікаў кафедры ўсходнеславянскай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта ў Беластоку <...>. [У слоўніку выкарыстоўваецца гнездавы спосаб размяшчэння рэстравых слоў, што дазваляе таксама знаходзіць патрэбны тэрмін у адпаведнасці з алфавітам. Гэта дазваляе захоўваць унутраную сувязь паміж тэрмінамі, а таксама прадстаўляць тэрміналогію як сістэму]!» [13, с. 5].

«Слоўнікавыя артыкулы размяшчаюцца ў алфавітным парадку (алфавітны спіс даецца ў канцы слоўніка ў «Паказальніку тэрмінаў»).

У слоўніку ўжываецца сістэма спасылак (уклучае паметы: «гл.», «параўн.» і інш.). Назва артыкула, на якую спасылаюцца, набіраецца курсівам [у тэксце ўжываецца як поўная назва: напр., *камбінаваныя каламбуры*, так і (радзей) скарачана: напр., *камбінаваныя* (поўны варыянт назвы падказваецца папярэднім кантэкстам)]. Калі сінанімічны тэрмін адсылаецца да асноўнага, ужываецца спасылка «тое, што»: **Перыфраз** – тое, што *Перыфраз*.

Сінонімы да асноўных тэрмінаў, вылучаных паўтлустым шрыфтам, размяшчаюцца праз коску і ў разрадку пасля назвы артыкула, напр.: **Аксюмаран**, а к с і м а р а н.

Калі тэрмін не ўтварае самастойнага слоўнікавага артыкула, а з'яўляецца часткай артыкула, прысвечанага тэрміну больш шырокага семантычнага аб'ёму, то даецца адсылка «іл.»: *Кантамінаваныя крылатыя выразы* – гл. *Мадыфікаваныя крылатыя выразы*» [21].

Гэты прыём выкарыстоўваецца і ў іншых слоўніках, падрыхтаваных як беларускімі аўтарамі, так і міжнароднымі калектывамі [7; 11; 12; 26; 27 і інш.]:

Перспектывыўны блок (ад лац. *perspectiva* (*ars*) < *perspectiva* 'майстэрства бачыць тое, што наперадзе') уключае інфармацыю пра планаванне тэрміналагічнай (тэрмінаграфічнай) дзейнасці ў будучым. З прааналізаваных выданняў дадзены блок уключаны толькі ў прадмову да [7]:

«Аўтары і рэдактары далёкія ад думкі, што слоўнік не мае патрэбы ў далейшым удасканаленні, асабліва гэта датычыцца задачы ўніфікацыі дублетных тэрмінаў у адпаведнасці з развіццём і стабілі-

зацыяй нормаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы <...> [7, с. 4]».

Лігаментатыўны блок (ад лац. *ligamentis* 'звязачны') – тэкст, аддалены ад задач канкрэтнага тэрмінаграфічнага выдання, а таксама тэкст, пазбаўлены спецыфічнай навуковай нагрукі, які ўводзіцца ў слоўнік у якасці своеасаблівай «пракладкі» паміж тытульнай старонкай і корпусам:

«<...> Энцыклапедыя беларускай мовы выдаецца ў час, калі нарэшце сталі блізкія да здзяйснення спрадвечныя мары народа аб нацыянальнай незалежнасці, аб доўгачаканай разняволенасці духоўнага жыцця, аб адкрытасці ўсім вятрам цывілізаванага свету. Сёння радзіма чакае ад кожнага грамадзянскага сталасці, якая не ў апошняй ступені складаецца з яснага, самастойнага, глыбокага ўсведамлення плёну і страт уласнай гісторыі і сутнасці дня сённяшняга. А яны ў сваю чаргу непарыўна паяднаны з лёсам роднага слова, з яго здольнасцю несці святло мінулых стагоддзяў, назапашваць і адлюстроўваць благое і добрае, абуджаць і яднаць людзей, служыць шчытом і мячом вершніку ў яго сённяшняй барацьбе за суверэннасць і адраджэнне Бацькаўшчыны, заставацца чыстай і магутнай крыніцай самаразвіцця беларускай нацыянальнай культуры <...>» [18, с. 5].

Выяўляецца пэўная заканамернасць: у слоўніках неэнцыклапедычнага тыпу лігаментатыўны блок інфармацыі звычайна з'яўляецца несумяшчальным з іншымі магчымымі кампанентамі прадмовы і выкарыстоўваецца аўтаномна.

Камунікатыўны блок (ад лац. *communicatio* < *communico* 'раблю агульным, звязваю, кантактую') інфармацыі ў прадмове прызначаны для арганізацыі навуковага дыялогу. У ім аўтар(-ы) прапануюць дасылаць матэрыялы, заўвагі, дзякуюць калегам, рэцэнзентам і інш. [7; 9; 17; 21; 22; 26]:

«Аўтар выказвае шчырую ўдзячнасць дырэктару Інстытута мовазнаўства АН БССР кандыдату філалагічных навук М. Р. Судніку, старшым навуковым супрацоўнікам гэтага інстытута кандыдатам філалагічных навук М. В. Бірылу, М. П. Лобану і А. А. Крывіцкаму, а таксама загадчыку кафедры Магілёўскага педінстытута старшаму навуковаму супрацоўніку П. Я. Юргелевічу за практычную дапамогу ў стварэнні гэтага слоўніка.

Аўтар будзе ўдзячны ўсім, хто зробіць крытычныя заўвагі да слоўніка і выкажа меркаванні, якія будуць садзейнічаць далейшаму яго ўдасканаленню. Заўвагі і меркаванні просьба дасылаць па адрасу выдавецтва, а таксама: г. Магілёў, Педінстытут, А. Л. Юрэвічу» [9, с. 4–5].

У беларускай тэрмінаграфіі прадстаўлены выданні з прадмовамі, якія спалучаюць ад аднаго ([19; 28]) да трох кампанентаў ([7; 9] і інш.). Выразным прыкладам з'яўляецца прадмова да [6], у якой адзначаюцца рэтраспектыўны, перспектывыўны і камунікатыўны блокі:

а) рэтраспектыўны:

«Першая Беларуская граматычная тэрміналогія апрацавана Б. Тарашкевічам ("Беларуская грама-

¹ Тут і далей фрагменты структуры слоўнікавых артыкулаў, на якіх акцэнтаецца ўвага, падаюцца ў квадратных дужках з перакладзінай: [ ].

тыка для школ», Вільня, 1918 г.). У 1921 годзе гэтая тэрміналогія была перагледжана, выпраўлена і дапоўнена Навукова-Тэрміналогічнаю Камісіяю, што існавала ў той час пры Наркамасьвеце, на аснове projektu, зложенага членам тае Камісіі Яз. Лёсікам, і выдрукавана ў журнале «Вестник Комиссариата Просвещения» за 1921 г. № 2. Гэтая перагледжаная і выпраўленая тэрміналогія ўжывалася нашымі школамі і аўтарамі да 1926 г. За гэты час школьная практыка ўнесла ў яе шмат зьмен і дадаткаў, выкліканых, галоўным чынам, патрэбамі формальнае граматыкі. Апроч таго, яна ахапляла толькі элементарныя курсы школьных граматык <...>;

б) перспектыўны:

«Слоўнік гэты, як і ўсе папярэднія тэрміналогіі, выходзіць у сьвет як проект і мае дыскусійны характар. [У далейшым ён можа зьмяняцца, калі запатрабуе таго навуковы досьлед і школьная практыка <...>»

Выпускаючы ў сьвет кожную тэрміналогію, Г. Тэрміналогічная Камісія і далей зьбірае тэрміналогічны матар'ял – народны і літаратурны, каб у наступных выданьнях пашыраць і выпраўляць тое, што на падставе новага матар'ялу будзе вымагаць патрэбных дадаткаў і паправак];

в) камунікатыўны:

«Даць дакладную і дасканалую тэрміналогію для тае ці іншае галіны навукі, якая-б у поўнай меры адпавядала навуковасьці і практычнасьці – справа нялёгка, і [Камісія лічыць, што ўдасканаліць сваю работу яна зможа толькі ў тым выпадку, калі на помач ёй прыдзе актыўная праца ўсіх зацікаўленых асоб і ўстаноў. Дзеля гэтага Камісія зварачаецца да ўсіх з просьбаю падсылаць ёй свае ўвагі і сабраны тэрміналогічны матар'ял з тае ці іншае галіны навукі або ўвагі да тае ці іншае надрукованае тэрміналогіі трэба прысылаць у Інбелкульт (Менск, Рэволюцыйная вул., № 21) на імя Інстытуту Навуковае мовы. Корэспондэнцыя на імя Інбелкульту апаце не падлягае]» [6, с. 5–6].

Кіраўніцтва па карыстанні ў мегаструктуры тэрміналагічнага слоўніка выконвае тую ж функцыю, што і ў любым іншым лексікаграфічным выданні. З дапамогай гэтага кампанента аўтары імкнуцца патлумачыць, якім чынам пабудаваны слоўнік, чым у спосабах падачы матэрыялу ён адрозніваецца ад іншых суадносных выданьняў і г. д. Прыярытэтная ўвага звычайна звяртаецца на пабудову слоўнікавага артыкула, а таксама на асаблівасці канструявання рээстра. У адпаведнасці з гэтым раздзелы слоўнікаў, у якіх змяшчаюцца кіраўніцтвы па карыстанні, атрымліваюць розныя аўтарскія абазначэнні:

а) «Структура словарной статьи» [28];

б) «Будова артыкулаў» [23; 24];

в) «Пабудова слоўніка і слоўнікавага артыкула» [10] або «Побудова словника та словникової статті» [25] і інш.

Дастаткова разгорнутым дадзены раздзел з'яўляецца ў слоўніках, падрыхтаваных калектывамі ўкраінска-беларускіх вучоных («Українсько-білоруський словник лінгвістичної термінології»,

«Беларуска-ўкраінскі слоўнік лінгвістычнай тэрміналогіі» [10; 25], а таксама ў выданьнях «Беларуская мова: ад А да Я : у дапамогу абітурыентам і школьнікам» і «Беларуская мова. Школьны слоўнік-даведнік» В. Д. Старычонка [23; 24]. У шэрагу іншых выданьняў інфармацыя па карыстанні (пераважна з апісаннем структуры слоўнікавых артыкулаў) уключаецца ў інтрадуктыўны блок прадмоў: [8; 17; 21; 26; 27].

«Українсько-білоруський словник лінгвістичної термінології» і «Беларуска-ўкраінскі слоўнік лінгвістычнай тэрміналогіі» ў структурна-зместавым плане карэлююць паміж сабой. Кіраўніцтва па карыстанні ў іх структураванае і складаецца з некалькіх частак («Пабудова слоўніка і слоўнікавага артыкула», «Тэрміны-словазлучэнні», «Украінскі пераклад», «Дадатковыя формы рээстравых слоў»). Яно падаецца на беларускай і ўкраінскай мовах у [10] або толькі па-ўкраінску ў [25].

У названых частках прыводзяцца наступныя звесткі:

- мажары структура слоўніка («Слоўнік уключае рээстр беларускіх і іншамовных тэрмінаў, размешчаных па алфавітна-гнездавым прычыпе, іх пераклад на ўкраінскую мову <...>»);
- форма рээстравай адзінкі («Рээстравыя тэрміны і ўкраінскія адпаведнікі да іх падаюцца ў пачатковай форме <...> за выключэннем тых, якія не маюць такой формы <...>»);
- апісанне дзеясловаў («Зваротныя і незваротныя дзеясловы аб'ядноўваюцца ў адным слоўнікавым артыкуле <...>»);
- падача сінанімічных тэрмінаў («Побач з агульнаўжывальнымі тэрмінамі падаюцца іх сінанімы»);
- асаблівасці фіксацыі комплексных тэрмінаў і пабудова тэрмінаграфічнага гнязда («Калі беларускае слова самастойна не ўжываецца або набывае статус тэрміна толькі ў пэўным словазлучэнні, то пасля яго ставіцца двукроп'е, а пасля двукроп'я прыводзіцца гэтае словазлучэнне і адзначаецца яго адпаведнік»; «У слоўнікавых артыкулах тэрміналагічныя словазлучэнні прыводзяцца ў алфавітным парадку па першым кампаненце, а калі іх вялікая колькасць, то – па другім, трэцім, чацвёртым і г. д.» і інш.).

У слоўніках В. Д. Старычонка [23; 24] прыводзіцца наступная інфармацыя:

- парадак размяшчэння артыкулаў («У структурным плане дапаможнік, як і большасць кніг гэтага кірунку, складаецца з артыкулаў, размешчаных у алфавітным парадку»);
- асаблівасці афармлення лемы («Назвы слоўнікавых артыкулаў падаюцца прапісным шрыфтам (вялікімі літарамі)»);
- тэматыка артыкулаў («Артыкулы прысвечаны тлумачэнню шматлікіх тэрмінаў мовазнаўства, граматычных катэгорый і значэнняў, разгляду самых розных пытанняў лексіка-

логіі, лексікаграфіі, фразеалогіі, фанетыкі, графікі, арфаграфіі, словаўтварэння, марфалогіі, сінтаксісу і мн. інш.»);

- акцэпцыя тэрмінаў з сінанімічнага рада («З двух і больш сінанімічных варыянтаў перавага аддаецца асноўнаму, найбольш пашыранаму ў вучэбнай і навуковай практыцы»);
- спосабы афармлення тэрмінаў-дублетаў у рэестры («Іншыя варыянты не тлумачацца: у артыкулах толькі робіцца адсылка да адпаведнага рэестравага слова-сіноніма <...>»);
- афармленне зоны этымалагічнай інфармацыі («Пры іншамойных словах у дужках указваецца крыніца іх запазычання <...>»);
- сістэма адсылак, яе роля ў слоўніку («З мэтай паказу сістэмнасці мовы і ўзаемасувязі самых разнастайных яе лінгвістычных адзінак у дапаможніку прынята сістэма адсылак – указанняў, дзе можна знайсці інфармацыю пра тыя ці іншыя лінгвістычныя факты. Адсылачнымі з’яўляюцца сінанімічныя назвы, а таксама словы, набраныя ў асноўным тэксте тлустым шрыфтам, з указаннемі параўнальнага, тлумачальнага і адсылачнага характару <...>»);
- асаблівасці афармлення зоны бібліяграфічнай інфармацыі («У падтэкставай частцы большасці артыкулаў змешчана бібліяграфія па разглядаемай тэме. Назвы дапаможнікаў, крытычных і метадычных артыкулаў размяшчаюцца ў храналагічнай паслядоўнасці. Не ўказваюцца бібліяграфічныя спасылкі на вучэбныя дапаможнікі, падручнікі, энцыклапедыі, слоўнікі і агульнавядомыя даведачныя выданні, якія ў алфавітным парадку прыводзяцца ў канцы кнігі»).

У «Русско-белорусско-китайском, белорусско-русско-китайском, китайско-русско-белорусском словаре-минимуме лингвистической терминологии» [28] колькасць аспектаў, на якіх акцэнтуюцца ўвага, некалькі меншая:

- парадак размяшчэння артыкулаў («У гэтым слоўніку лексічныя адзінкі размешчаны ў алфавітным парадку»);
- асаблівасці акцэнтацыйных памет і зоны граматычнай інфармацыі («У кожным слове прастаўлены націск, для тэрмінаў-імён у рускай і беларускай мовах прыводзіцца форма роднага склона адзіночнага ліку»);

ЛИТЕРАТУРА

1. *Svensén, B.* Practical lexicography: principles and methods of dictionary-making / B. Svensén. – New York : Oxford University Press, 1993. – 285 p.
2. *Hartmann, R. R. K.* Lexicography: Principles and Practice / R. R. K. Hartmann. – London – New York : Academic Press, 1983. – 228 p.
3. *Hartmann, R. R. K.* The History of Lexicography: Papers from the Dictionary Research Centre Seminar at Exeter (March 1986) / R. R. K. Hartmann. – Amsterdam – Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1986. – 265 p.
4. *Hausmann, F. J.* Wörterbücher: ein internationales Handbuch zur Lexikographie = Dictionaries / F. J. Hausmann. – Berlin – New York : Walter de Gruyter, 1991 – 3355 s.

- асаблівасці падачы тэрмінаў-варыянтаў («Варыянты тэрмінаў даюцца ў адным артыкуле побач у дужках: йотованный (йотированный) гласный ётаваны (ётавы) гласный 元音的 (或用) 化»);
- адлюстраванне полікампанентных тэрмінаў у слоўніку («Тэрміналагічныя злучэнні прадстаўлены ў слоўніку ў выглядзе слоўнікавага артыкула, дзе на першым месцы паўтлустым шрыфтам падаецца галоўнае слова, а залежныя друкуюцца за ім у слупок у алфавітным парадку»);
- арганізацыя тэрміналагічнага гнязда («Нязменная частка загаловачнага слова, а таксама першага загаловачнага слова гнязда аддзяляецца вертыкальнай лініяй (|), унутры артыкула гэтая частка слова замяняецца тыльдай (~) <...>. Тыльда таксама замяняе ўсё загаловачнае слова пры яго паўтарэнні ў тэрміналагічным словазлучэнні <...>»).

Такім чынам, праведзенае даследаванне дазваляе зрабіць шэраг высноў.

1. Аўтарскі дыкурс у беларускіх слоўніках лінгвістычных тэрмінаў мае суб’ектыўны характар, вызначаецца сітуацыйнасцю і арыгінальнасцю.
2. З пяці вылучаных інфармацыйных блокаў у структуру прадмоў найбольш часта інкарпаруюцца інтрадуктыўны, рэтраспектыўны і камунікатыўны блокі, г. зн. аўтары лічаць патрэбным сфармуляваць асноўнае прызначэнне слоўніка, вызначыць кола яго адрасатаў, пазнаёміць з кампазіцыяй выдання, а таксама з ходам папярэдняй тэрмінаграфічнай працы. Камунікатыўны блок часта ўключаецца ў прадмову з мэтай захавання навуковай этыкі.
3. Супастаўленне беларускіх тэрмінаграфічных слоўнікаў, якія змяшчаюць у структуры аўтаномныя кіраўніцтвы па карыстанні, сведчыць пра ўнікальнасць гэтых частак: напрыклад, у [28] і слоўніках В. Д. Старычонка ([23; 24]) поўнасцю адсутнічаюць суадносныя фрагменты. Дадзены факт можа сведчыць пра істотную залежнасць кіраўніцтваў па карыстанні ад аўтарскага бачання канцэпцый тэрмінаграфічных выданняў.

REFERENCES

1. *Svensén, B.* Practical lexicography: principles and methods of dictionary-making / B. Svensén. – New York : Oxford University Press, 1993. – 285 p.
2. *Hartmann, R. R. K.* Lexicography: Principles and Practice / R. R. K. Hartmann. – London – New York : Academic Press, 1983. – 228 p.
3. *Hartmann, R. R. K.* The History of Lexicography: Papers from the Dictionary Research Centre Seminar at Exeter (March 1986) / R. R. K. Hartmann. – Amsterdam – Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1986. – 265 p.
4. *Hausmann, F. J.* Wörterbücher: ein internationales Handbuch zur Lexikographie = Dictionaries / F. J. Hausmann. – Berlin – New York : Walter de Gruyter, 1991 – 3355 s.

5. Ковалева, М. С. Особенности состава и организации мегаструктуры английского антропонимического словаря / М. С. Ковалева // *Фундаментальные исследования*. – 2014. – № 12-2. – С. 425–428.
6. Беларуская навуковая тэрміналогія. – Вып. 15: Слоўнік граматычна-лінгвістычнае тэрміналогіі / Я. Лёсік, І. Луцэвіч, К. Міцкевіч [і інш.]. – Мінск : Ін-т беларускай культуры, 1927. – 78 с.
7. Русско-белорусский словарь лингвистических терминов / Л. А. Антонюк [и др.]; ред. Н. В. Бирилло, П. В. Сцеcko. – Минск : Наука и техника, 1988. – 141 с.
8. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў / склад.: П. У. Сцяцко, М. Ф. Гуліцкі, Л. А. Антанюк; пад. рэд. М. В. Бірылы, П. У. Сцяцко. – Мінск: Выш. шк., 1990. – 221 с.
9. Юрэвіч, А. Л. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў / А. Л. Юрэвіч. – Мінск : Выд-ва Мін-ва выш., сярэд. спец. і праф. адукацыі БССР, 1962. – 246 с.
10. Беларуско-ўкраінскі слоўнік лінгвістычнай тэрміналогіі / В. Л. Паламарчук [і інш.]. – Київ : Освіта України, 2013. – 351 с.
11. Беларуско-рускі слоўнік лінгвістычных тэрмінаў з метадычнымі парадамі для студэнтаў спец. 02.17 / аўт.-склад. М. З. Міхей. – Мінск : БДУ, 1989. – 26 с.
12. *Bekiš, V. A.* Białorusko-polsko-rosyjski słownik terminów lingwistycznych i leksyki specjalnej / W. Bekisz, H. Fontański. – Katowice : Wydaw. Uniw. Śląskiego, 1997. – 156 c.
13. Słownik terminologii lingwistycznej (białorusko-rosyjsko-polski i polsko-rosyjsko-białoruski) / E. Jurowiec [i in.]; red. J. F. Nosowicz. – Białystok : Zakład Filologii Wschodniosłowiańskich Filii UW w Białymstoku, 1994. – 161 s.
14. *Gak, V. G.* Словарь / В. Г. Гак // *Языкознание. Большой энциклопедический словарь* / гл. ред. В. Н. Ярцева [и др.]. – 2-е изд. – М. : Большая Рос. энцикл., 1998. – С. 462–464.
15. Слоўнік лінгвастылістычных і тэксталагічных тэрмінаў / склад.: М. В. Абабурка, Т. А. Казімірская, В. М. Саўчанка. – Магілёў : МДУ, 2012. – 283 с.
16. *Ababurka, M. V.* Slovník-davjednik asnoŭnych lingvastylistychnyh i tekstalagichnyh tэрмінаў / М. В. Абабурка; ред. В. І. Рагаўцоў. – Магілёў : МагДУ, 1998. – 24 с.
17. *Ababurka, M. V.* Лінгвастылістычныя і тэксталагічныя тэрміны : слоўнік-даведнік / М. В. Абабурка. – Магілёў : МагДУ, 2011. – 79 с.
18. Беларуская мова : энцыклапедыя / пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск : БелЭн., 1994. – 655 с.
19. *Казімірская, Т. А.* Слоўнік рытарычных тэрмінаў / Т. А. Казімірская. – Магілёў : МагДУ, 2012. – 31 с.
20. *Митюкова, Е. А.* Латинские и греческие дериваты в лингвистической терминологии : русско-белорусско-польский словарь-справочник / Е. А. Митюкова, Л. М. Хвистек. – Брест : БрГУ, 2011. – 58 с.
21. *Рагаўцоў, В. І.* Слоўнік пра камічнае: мовазнаўчы аспект / В. І. Рагаўцоў. – Магілёў, 2010. – 172 с.
22. Слоўнік «Мовазнаўства»: для 2-га выдання «Беларускай Савецкай Энцыклапедыі»: праект для абмеркавання / адк. за вып. В. С. Семянякоў. – Мінск : БелСЭ, 1984. – 52 с.
23. *Старычонак, В. Д.* Беларуская мова: ад А да Я / В. Д. Старычонак. – Мінск : Выш. шк., 2000. – 367 с.
24. *Старычонак, В. Д.* Беларуская мова. Школьны слоўнік-даведнік / В. Д. Старычонак. – Мінск : Інтэрпрэсэсэрвіс, 2002. – 367 с.
25. Українсько-білоруський словник лінгвістичної термінології / О. Л. Паламарчук [та ін.]. – К. : Освіта України, 2012. – 351 с.
26. Slovník slovanské lingvistické terminologie / věd. red. A. Jedlička. – Praha : Akademie, 1977. – T. 1. – 553 s.
27. Slovník slovanské lingvistické terminologie / věd. red. A. Jedlička. – Praha : Akademie, 1979. – T. 2. – 483 s.
28. Русско-белорусско-китайский, белорусско-русско-китайский, китайско-русско-белорусский словарь-минимум лингвистической терминологии / О. В. Потапова [и др.]. – Минск : БГУ, 2016. – 115 с.
29. Праект слоўніка. Вып. IV: мовазнаўства. – Менск : Выд-ва БАН, 1935. – 22 с.
5. *Kovaleva, M. S.* Osobennosti sostava i organizacii megastruktury anglijskogo antroponimicheskogo slovarya / M. S. Kovaleva // *Fundamental'nye issledovaniya*. – 2014. – № 12-2. – S. 425–428.
6. Bjelaruskaja navukovaja terminologija. – Vyp. 15: Slownik gramatyczna-lingwistychnaje terminologijii / Ja. Ljosik, I. Lucevich, K. Mickjevich [i insh.]. – Minsk : In-t bjelaruskaj kul'tury, 1927. – 78 s.
7. Russko-beloruskij slovar' lingvisticschikh terminov / L. A. Antonyuk [i dr.]; red. N. V. Birillo, P. V. Scecko. – Minsk : Nauka i tekhnika, 1988. – 141 s.
8. Slownik lingwistychnyh terminaw / sklad.: P. U. ScJacko, M. F. Gulicki, L. A. Antanjuk; pad. red. M. V. Biryly, P. U. ScJacko. – Minsk: Vysh. shk., 1990. – 221 s.
9. *Jurevich, A. L.* Slownik lingwistychnyh terminaw / A. L. Jurevich. – Minsk : Vyd-va Min-va vysh., sjared. spjec. i prof. adukacyi BSSR, 1962. – 246 s.
10. Bjelaruska-wkraïnski slownik lingwistychnaj terminalogijii / V. L. Palamarchuk [i insh.]. – Kwiiv : Osvita Ukraïni, 2013. – 351 s.
11. Bjelaruska-ruski slownik lingwistychnyh terminaw z mjedadychnymi paradami dlja studentaw spjec. 02.17 / awt.-sklad. M. Z. Mihjej. – Minsk : BDU, 1989. – 26 s.
12. *Bekiš, V. A.* Białorusko-polsko-rosyjski słownik terminów lingwistycznych i leksyki specjalnej / W. Bekisz, H. Fontański. – Katowice : Wydaw. Uniw. Śląskiego, 1997. – 156 c.
13. Słownik terminologii lingwistycznej (białorusko-rosyjsko-polski i polsko-rosyjsko-białoruski) / E. Jurowiec [i in.]; red. J. F. Nosowicz. – Białystok : Zakład Filologii Wschodniosłowiańskich Filii UW w Białymstoku, 1994. – 161 s.
14. *Gak, V. G.* Slovar' / V. G. Gak // *Yazykoznanie. Bol'shoj enciklopedicheskij slovar'* / gl. red. V. N. Yarceva [i dr.]. – 2-e izd. – M. : Bol'shaya Ros. encikl., 1998. – S. 462–464.
15. Slovník lingvastylistychnyh i tekstalagichnyh terminaw / sklad.: M. V. Ababurka, T. A. Kazimirskaia, V. M. Sawchanka. – Magiljow : MDU, 2012. – 283 s.
16. *Ababurka, M. V.* Slovník-davjednik asnoŭnych lingvastylistychnyh i tekstalagichnyh terminaw / M. V. Ababurka; red. V. I. Ragawcow. – Magiljow : MagDU, 1998. – 24 s.
17. *Ababurka, M. V.* Lingvastylistychnyja i tekstalagichnyja terminy : slownik-davjednik / M. V. Ababurka. – Magiljow : MagDU, 2011. – 79 s.
18. Bjelaruskaja mova : encyklopjedyja / pad red. A. Ja. Mihnjeviča. – Minsk : BjelEn., 1994. – 655 s.
19. *Kazimirskaia, T. A.* Slownik rytarychnyh terminaw / T. A. Kazimirskaia. – Magiljow : MagDU, 2012. – 31 s.
20. *Mityukova, E. A.* Latinskie i grecheskie derivaty v lingvisticschkoj terminologii : rusско-belorusko-pol'skij slovar'-spravochnik / E. A. Mityukova, L. M. Hvistek. – Brest : BrGU, 2011. – 58 s.
21. *Ragawcow, V. I.* Slownik pra kamichnaje: movaznawchy aspekt / V. I. Ragawcow. – Magiljow, 2010. – 172 s.
22. Slovník «Movaznawstva»: dlja 2-ga vydannja «Bjelaruskaj Savjeckaj Encyklopjedyi»: prajekt dlja abmjerkanja / adk. za vyp. V. S. Sjemjenjakow. – Minsk : BjelSE, 1984. – 52 s.
23. *Starychonak, V. D.* Bjelaruskaia mova: ad A da Ja / V. D. Starychonak. – Minsk : Vysh. shk., 2000. – 367 s.
24. *Starychonak, V. D.* Bjelaruskaja mova. Shkol'ny slownik-davjednik / V. D. Starychonak. – Minsk : Interpresservis, 2002. – 367 s.
25. Ukraïns'ko-bilorus'kij slownik lingvistichnoï tjerminologijii / O. L. Palamarchuk [ta in.]. – K. : Osvita Ukraïni, 2012. – 351 s.
26. Slovník slovanské lingvistické terminologie / věd. red. A. Jedlička. – Praha : Akademie, 1977. – T. 1. – 553 s.
27. Slovník slovanské lingvistické terminologie / věd. red. A. Jedlička. – Praha : Akademie, 1979. – T. 2. – 483 s.
28. Russko-belorusko-kitajskij, belorusko-rusko-kitajskij, kitajsko-rusko-beloruskij slovar'-minimum lingvisticschkoj terminologii / O. V. Potapova [i dr.]. – Minsk : BGU, 2016. – 115 s.
29. Prajekt slownika. Vyp. IV: movaznawstva. – Mjensk : Vyd-va BAN, 1935. – 22 s.